

ĮVYKIO VIETOS TYRIMO INSTITUTO RAIDA: ATSIKIRADIMO PRIELAIIDOS, ĮGYVENDINIMO PROBLEMIOS IR TOBULINIMO PERSPEKTYVOS

Prof. dr. Hendryk Malevski

Mykolo Romerio universiteto Viešojo administravimo fakulteto Kriminalistikos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 46 11
Elektroninis paštas malevski@mruni.lt

*Pateikta 2005 m. birželio 30 d.
Parengta spausdinti 2005 m. spalio 3 d.*

Pagrindinės sąvokos: įvykio vietos apžiūra, įvykio vietos tyrimas, specialistas, teismo ekspertizė, metodas.

S a n t r a u k a

Straipsnyje analizuojama naujojo Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso instituto – „įvykio vietos tyrimas“ atsiradimo priežastys ir prielaidos.

Įvykio vietos apžiūra kaip vienas iš svarbiausių procesinių veiksnių tiriant nusikalstamas veikas visada buvo mokslininkų ir praktikų akiratyje. Šiam veiksmui daug dėmesio skyrė baudžiamojo proceso ir kriminalistikos specialistai. Laikui bėgant buvo pastebėta, kad tradicinė įvykio vietos apžiūros koncepcija neatitinka praktikos poreikių ir stabdo pažangių mokslo ir technikos idėjų bei technologijų taikymą tiriant nusikalstamas veikas.

Ankstesnės koncepcijos nuostatos, įtvirtintos senajame kodekse, pabrėžė bendruosius organizacinius ir įtvirtinamuosius įvykio vietos apžiūros aspektus. Tuo tarpu praktikos poreikiai reikalavo pradėti įvykio vietoje taikyti šiuolaikinius instrumentinius metodus ir pažangias technologijas, kurios leistų greitai ir patikimai gauti informaciją ir ją iširti, sudarytų palankias sąlygas nustatyti nusikaltimo aplinkybes, operatyviai panaudoti informaciją tiriant bylą.

Įvykio vietos koncepcijos metodologiniai pagrindai buvo sukurti jau 1997 m., o 2003 m. įsigaliojus naujam BPK atsirado teisinis pagrindas taikyti šias pažangias metodikas praktikoje. Kartu būtina pažymėti, kad dėl egzistuojančių organizacinių, metodinių ir kitų problemų šis procesinis veiksmas nėra sėkmingai taikomas tiriant nusikaltimus.

Pagrindinė mūsų pateiktos koncepcijos idėja ta, jog šiuo metu įvykio vietos tyrimas gali būti trijų lygių:

- atskiro įvykio vietos elemento tyrimas;
- lokalinės įvykio vietos struktūros tyrimas;
- įvykio vietos situacijos tyrimas.

Įvadas

Nusikaltimų tyrimo praktikos tobulinimas reikalauja analizuoti problemas, su kuriomis susiduria teisėsaugos institucijų tyrėjai.

Nusikaltimų tyrimo praktikos analizė yra ypač reikšminga dabar, kai galime įvertinti baudžiamojo proceso reformos dvejų metų rezultatus. Tarp svarbiausių baudžiamojo proceso kodekso poky-

čių būtina paminėti naująjį procesinį veiksma – įvykio vietos tyrimą. 1990–1997 m. atlikome išsamią teorinių ir taikomųjų įvykio vietos apžiūros ir įvykio vietos tyrimo problemų analizę. Tiriant šiuos klausimus konstatavome, kad apžiūras galime skirstyti į paprastas, kvalifikuotas ir įvykio vietos tyrimus. Savo ruožtu įvykio vietų tyrimai, priklausomai nuo tyrimo apimties, taip pat galėjo būti skirstomi į tris lygius: atskiro įvykio vietos elemento tyrimas, lokalinės įvykio vietos struktūros tyrimas ir įvykio vietos situacijos tyrimas.

2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojus naujiems baudžiamiesiems kodeksams, Baudžiamojo proceso kodekse buvo įstatymiškai įtvirtintas naujas procesinis veiksmas – įvykio vietos tyrimas. Pirmų dvejų metų naujojo Baudžiamojo proceso kodekso nuostatų taikymo praktika, problemos ir neaiškumai atliekant įvykio vietos tyrimą ir paskatino atlikti pirminę minėto procesinio veiksmo taikymo analizę.

Tinkamas reiškinio, įvykio, proceso, teisinės mokslinės kategorijos arba instituto analizė bei įvertinimas įmanomi tik stebint besivystantį objektą tam tikrame platesniame kontekste. Šie reikalavimai taikomi ir tokiam svarbiam kriminalistikos ir baudžiamojo proceso institutui kaip įvykio vietos apžiūra bei įvykio vietos tyrimas.

1998 m. M. Kazlauskas ir P. Kuconis aptardami naują įrodymų sampratą BPK projekte rašė „Naujame BPK nenumatomas proceso veiksmas „apžiūra“. Šis veiksmas keičiamas „įvykio vietos, patalpų, daiktų ir dokumentų tyrimu“. Tai nėra tik formalus veiksmo pavadinimo pakeitimas. Numatoma, kad tokį tyrimą atlieka ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnai, turintys reikiamų specialiujų žinių ir įgūdžių (dabartinis atitikmuo – specialistai), tiriamųjų objektų buvimo vietoje, o prireikus – laboratorijoje ir jo rezultatai pagal turinį atitinka apžiūrą, specialisto atliekamą tyrimą, reviziją ir kai kurias mažiau sudėtingas ekspertizes“ [1, p. 9].

1997 m. mūsų pateiktoje įvykio vietos tyrimo koncepcijoje atkreipėme dėmesį, kad šis veiksmas yra trečioji, aukščiausia, įvykio vietos apžiūros pakopa, atliekama gana retai ir tik tiriant rezonansinius (sunkius, neakivaizdžius) nusikaltimus. BPK projekto rengėjai norėjo eiti revoliuciniu keliu ir visiškai panaikinti įvykio vietos apžiūrą kaip procesinį veiksma, o vietoj jos įvesti įvykio vietos ir kitų objektų tyrimą. Bet šis nepamatuotas BPK projekto rengėjų sumanymas nebuvo įgyvendintas.

Įvykio vietos apžiūros ir įvykio vietos tyrimo teoriniams pamatiniams principams ir metodiniams taikomiesiems klausimams ypač didelę įtaką darė ir daro vykstanti teisinė reforma. Pagrindiniai įstatymai jau priimti, deja, neapsieita be klaidų ir netikslumų. Dėl priimtų įstatymų netobulumo būtina nuolat rengti pataisas bei „labai lanksčiai“ taikyti jų normas.

Ilgą laiką galiojusioje įvykio vietos apžiūros koncepcijoje daugiausia dėmesio buvo skiriama šio veiksmo procesiniams ir taktiniams įtvirtinimo (fiksavimo) aspektams ir ji buvo orientuota į pėdsakų ir kt. kriminalistiniu požiūriu svarbių objektų suradimą, fiksavimą bei paėmimą ir su šiais veiksmiais susijusius organizacinius klausimus.

Šioje koncepcijoje nepakankamai atsispindėjo informaciniai, pažintiniai šio veiksmo atlikimo aspektai, nebuvo kalbama apie orientacinės informacijos panaudojimą, objektų tyrimo problemas. Neretai pokyčiai negali paliesti tam tikrų giluminių procesų, nes tam nėra nei objektyvių prielaidų, nei sąlygų. Kita vertus, neretai žmonių mentalitetas, susiformavusios nuostatos stabdo naujų idėjų įgyvendinimą.

Teorinių, mokomųjų ir metodinių literatūros šaltinių analizė rodo, kad pagrindinės įvykio vietos apžiūros koncepcijos nuostatos kriminalistikoje susiformavo 1930–1950 m. (nors pirmosios rekomendacijos jau buvo pateiktos XIX a. pabaigoje) ir su nedideliais pakeitimais egzistavo iki šių laikų [2, p. 14–22]. Reikia pažymėti, kad įvykio vietos apžiūros koncepcija buvo tik nedidelis bendros teisės saugos institucijų veiklos koncepcijos elementas. Tos koncepcijos atgarsiai buvo jaučiami ir doktrinoje, ir praktinėje teisės saugos institucijų veikloje. Tik pradėjus teisės reformą Lietuvoje buvo galima pamažu atsisakyti šiuolaikinių poreikių neatitinkančios koncepcijos. Iki šiol galiojusioje įvykio vietos apžiūros koncepcijoje svarbiausia buvo įtvirtinamasis šio veiksmo aspektas. Atsižvelgiant į tai, kad ir proceso, ir, ypač, teisės saugos institucijų pareigūnai labai didelę reikšmę teikė (ir teikia) „įrodymų karalienei“ – įtariamojo prisipažinimui, savaiame aišku, kad buvo nepakankamai vertinami materialūs įrodymai ir veiksmai, kuriuos atliekant jie gaunami. Taigi įvykio vietos apžiūrai nebuvo skiriama reikiamo dėmesio.

Nesikeitė ir įvykio vietos apžiūros tikslai, uždaviniai, taikomi metodai. Būtina atkreipti dėmesį į dar vieną šios įvykio vietos apžiūros koncepcijos aspektą – tai „pasyvių“ metodų vyravimas.

Tačiau vis daugiau buvo kalbama apie specialisto funkcijas, jo teises ir pareigas bei būtinumą keisti jo vaidmenį atliekant įvykio vietos apžiūrą.

Pagrindinės įvykio vietos apžiūros koncepcijos nuostatos, įtvirtintos BPK normose, iš esmės nesikeitė nuo 1961 m., išskyrus reglamentuojančias specialisto statusą – jis tapo savarankiška procesine figūra. Tik 2003 m. įsigaliojus naujam BPK padėtis iš esmės pasikeitė.

Tradicinė įvykio vietos apžiūros koncepcija nebeapsiteisino šiandieninėje praktikoje, ir vykstanti reforma paskatino naujų idėjų įvykio vietos apžiūros klausimais atsiradimą.

Aiškus įvykio vietos apžiūros koncepcijos ir šio veiksmo atlikimo praktikos, norminės įvykio vietos apžiūros reglamentacijos ir šiuolaikinių šio veiksmo atlikimo praktikos poreikių neatitiktis paskatino ieškoti naujų problemos sprendimo variantų.

Nusikaltimų tyrimo praktikos poreikiai reikalavo tobulinti teisėsaugos institucijų veiklą.

Tokiu nepakankamai veiksmingai išnaudojamu darbo baru buvo įvykio vieta. Kiek anksčiau B. Komarincecas siūlė tam tikrais atvejais kartu su įvykio vietos apžiūra atlikti ir kriminalistines ekspertizes [3, p. 21–22].

Vėliau G. Granovskis pasiūlė atlikti vadinamąsias „situacines ekspertizes“ [4]. 1960–1970 m. nemažai kriminalistų siūlė leisti atlikti ekspertizes prieš iškeliant baudžiamąją bylą, vadinasi, ir apžiūrint įvykio vietą. Be kitų, ir R. Belkinas pagrįstai teigė, kad būtina tirti pėdsakus jau įvykio vietoje [5, p. 53]. Buvo keliamos objektų tyrimo prieš iškeliant baudžiamąją bylą idėjos. Atlikus tokį operatyvinį tyrimą gauta informacija leistų pagrįstai kelti baudžiamąją bylą. Buvo kuriami objektų tyrimo ekspresmetodai ir kt. Praktikos poreikiai paskatino pereiti nuo atskirų nagrinėjamos problemos klausimų prie kompleksinio procesinio kriminalistinio įvykio vietos apžiūros ir įvykio vietos tyrimo koncepcijos kūrimo.

1990–1997 m. atlikome išsamius teorinius, praktinius ir metodinius įvykio vietos apžiūros problemų tyrimus [2]. Pagrindinis jų tikslas buvo parengti teorinius įvykio vietos **tyrimo** koncepcijos pagrindus bei susietas su šia koncepcija praktines įvykio vietos apžiūros ir įvykio vietos tyrimo tobulinimo rekomendacijas.

Atliktų tyrimų rezultatų analizė atskleidė nemažai veiksnių, kurių neigiama įtaka įvykio vietos apžiūrai buvo gana reikšminga. Tai teorinio, teisinio, materialinio techninio, organizacinio, taktinio kriminalistinio, psichologinio, metodinio, didaktinio, kadru atrankos ir jų kvalifikacijos kėlimo pobūdžio veiksniai. Suprantama, kad galima nustatyti ir daugiau veiksnių, turinčių įtakos įvykio vietos apžiūrai praktikai. Bet jų poveikis šioje situacijoje nebūtų lemiamas. Be abejo, pasikeitus situacijai gali pasikeisti ir atskirų veiksnių reikšmė.

Mūsų nuomone, anksčiau išvardytų veiksnių sistema turėjo didelę neigiamą įtaką įvykio vietos apžiūros praktikai. Ir todėl iš esmės ją pakeisti buvo galima tik sistemingai veikiant šitų veiksnių visumą.

Įvykio vietos apžiūros tobulinimui ypač didelę reikšmę turi teoriniai, konceptualūs klausimai. Todėl reikėjo daugiau dėmesio skirti šio veiksmo turiniui, jo informaciniams pažintiniams aspektams.

Mūsų ir kitų kriminalistų atlikti tyrimai parodė, kokią didelę reikšmę nusikaltimų tyrimui turi tinkamai atliktos įvykio vietos apžiūros. Ypač reikia pabrėžti įvykio vietos **tyrimo** reikšmę, nes atliekant šį veiksma yra greitai ir efektyviai išnaudojamos šiuolaikinės kriminalistikos galimybės. Mokslo ir technikos laimėjimai čia tiesiogiai taikomi tiriant nusikaltimą (ir neprarandant laiko, ir nusikaltimo vietoje). Būtina pabrėžti, kad įvykio vietos apžiūros negalima pakeisti įvykio vietos tyrimu. Tai skirtingo lygio veiksmai, atliekami skirtingomis sąlygomis. Įvykio vietos apžiūra buvo ir bus vienas iš svarbiausių procesinių veiksnių, užtikrinančių objektyvios informacijos apie įvykį ir jo padarinius suradimą ir užfiksavimą. Todėl įvykio vietos taktikos tobulinimas bus aktualus visais laikais.

Dešimtmečius buvo kalbama apie įvykio vietos apžiūros problemas, prižįstama šito veiksmo svarba, pabrėžiamas pasirengimas gerinti, tobulinti šio veiksmo praktiką, bet realių esminių pokyčių nebuvo, nes tai reikalaudavo ne tik finansinių ir materialinių sąnaudų, bet ir naujos mokslinės koncepcijos. Teisės ir teisėsaugos institucijų reforma sudarė palankias sąlygas iš tikrųjų tobulinti šį svarbų veiksma.

Mūsų pateiktoje koncepcijoje pagrindžiama idėja, jog dabartinėmis sąlygomis įvykio vietos apžiūrą galime skirstyti į tris lygius:

- paprasta apžiūra;
- kvalifikuota apžiūra;
- įvykio vietos tyrimas.

Paprasta įvykio vietos apžiūra yra atliekama tiriant nesudėtingus (nesunkius arba akivaizdžius) nusikaltimus. Ją gali atlikti ne visa įvykio vietos apžiūros grupė arba tik vienas pareigūnas. Dažniausiai joje nedalyvauja specialistas kriminalistas (technikas kriminalistas).

Kvalifikuota apžiūra yra atliekama tiriant sudėtingus (sunkius arba neakivaizdžius) nusikaltimus. Joje dalyvauja įvykio vietos apžiūros grupė, taikomi šiuolaikiniai metodai ir priemonės pėdsakams surasti, įtvirtinti ir paimti.

Įvykio vietos tyrimas atliekamas tiriant sunkiausius nusikaltimus. Jame dalyvauja atitinkamos srities ar sričių specialistai. Tiriant įvykio vietą atliekami panašūs veiksmai, kaip ir atliekant kvalifikuotą apžiūrą bei atitinkamų objektų (atskirų pėdsakų, jų visumos, įvykio situacijos) ekspertizės. Įvykio vietos tyrimas – tai sudėtingas, daugiapakopis, kompleksiškas veiksmas.

Nagrinėdami įvairių autorių nuomonės matome, kad ir anksčiau, ir dabar sąvokos „apžiūra“ ir „tyrimas“ gana laisvai interpretuojamos.

Apžiūra – tai pažinimo metodas. Jo esmė yra tiesioginis, kryptingas, organoleptiškas arba instrumentinis materialių objektų stebėjimas. Iš procesinio įstatymo pozicijų apžiūra – tai procesinis veiksmas, kurį atliekant surandami, įtvirtinami ir paimami pėdsakai ir kiti objektai.

Tyrimas – tai pažinimo metodas, kuris dažniausiai transformuoja informaciją iš vienos būsenos į kitą. Kriminalistikoje tyrimas beveik tapatinamas su ekspertizės atlikimu, ypač į BPK įvedus naują sąvoką „objektų tyrimas“. Turime pabrėžti, kad tyrimas, kaip pažinimo metodas, yra tik vienas iš struktūrinių „teismo ekspertizės“ ir „objektų tyrimo“ elementų.

Nenagrinėdami detaliau šių sąvokų pasakysime, kad nevienareikšmiškas ir netgi skirtingas šių sąvokų traktavimas sukelia rimtų problemų [2, p. 97–98].

Apžiūra kaip procesinis veiksmas, reglamentuotas BPK 207 str., ir kaip vienas iš realaus pasaulio pažinimo empirinių metodų akivaizdžiai skiriasi. Mes galime kalbėti apie tiesiogiai atliekamą apžiūrą, ir apžiūrą, kuriai yra naudojami instrumentai, aparatūra ir kita. Tai faktiškai du apžiūros (kaip pažinimo metodo) lygiai – paprasta, kuriai mes naudojame tik savo regėjimo galimybes, ir sudėtinga instrumentinė, kai stebime arba sustiprindami mūsų regėjimo natūralias galimybes, arba pereidami į naują kokybę, kai, be mūsų natūralių gebėjimų matyti, įsitraukia dar ir mūsų mąstymas. Apžiūra – kaip pažinimo metodas – tai ne paprastas žiūrėjimas ir tam tikrų objektų, vaizdų matymas. Tai – kryptingas, planingas, nuoseklus ir sistemingas tam tikro objekto stebėjimo procesas, kurį galime įvardyti observacija.

Observacija, įgyvendinama remiantis BPK normomis, tampa vienu iš svarbiausių procesinių veiksmų, užtikrinančių tiesioginį informacijos laikmenų stebėjimą ir bazinės informacijos kaupimą tiriant relevantinius įvykius.

Būtina pažymėti, kad ankstesnė įvykio vietos apžiūros koncepcija buvo ypač ryškaus įtvirtinamojo pobūdžio. Apžiūros metu reikėjo surasti, užfiksuoti įvairius pėdsakus bei objektus. Tai akcentavo ir procesualistai ir kriminalistai. Buvo suformuluoti darbo su pėdsakais ir kitais objektais įvykio vietoje principai, tarp kurių buvo draudimas atlikti bet kokius veiksmus su pėdsakais ir kitais objektais, kurie galėjo juos pakeisti, pažeisti arba sunaikinti.

Minėti draudimai galbūt ir turėjo pagrindą, ypač turint omenyje periodą, kada formavosi ši koncepcija (1930–1950 m.), nes policijos, žandarmerijos ir kitų institucijų pareigūnų išsilavinimas ir patirtis šioje srityje nebuvo pakankami. Bet laikui bėgant keitėsi ir pareigūnų bendras ir specialusis išsilavinimas, kurie ne tik leido suvokti savo uždavinius, bet ir profesionaliai juos realizuoti.

Ankstesnė įvykio vietos apžiūros koncepcija ilgainiui pradėjo neatitikti gyvenimo poreikių ir tapo pažangos stabdžiu tobulinant ypač svarbų procesinį veiksmą.

Buvo bandoma remiantis egzistuojančiomis normomis pasinaudoti didesnėmis galimybėmis (ir kriminalistikos, ir teismo ekspertizės) sprendžiant ne tik įtvirtinamuosius, bet, žiūrint plačiau, ir tiriamuosius uždavinius. Nusikaltimų išaiškinamumas labai stipriai priklauso nuo darbo pirmomis dienomis ir nuo kokybiško ir kruopštaus darbo įvykio vietoje. Efektyvus darbas įvykio vietoje siejamas su patikimos, nors gal ir orientacinio pobūdžio informacijos suteikimu tyrėjui. Tą pasiekti taikant tik pasyvius fiksavimo ir įtirtinimo metodus neįmanoma. Tam yra reikalingi aktyvūs veiksmai tiriant įvairius objektus pasitelkiant instrumentinius metodus ir ekspertinių tyrimų metodikas.

Įvykio vietos tyrimas – tai savarankiškas procesinis veiksmas, atliekamas įvykio vietoje, siekiant operatyviai iširti aktyviais ekspertiniais metodais atskirus pėdsakus, jų visumas ar įvykio situaciją, turint tikslą nustatyti įvykio mechanizmą ar kitas svarbias įvykio aplinkybes bei pateikti patikimą informaciją, kad kuo greičiau būtų išaiškintas nusikaltimas ir nustatytas įtariamasis [6, p. 17–18].

Atlikti moksliniai tyrimai, kryptingas naujos įvykio vietos tyrimo koncepcijos propagavimas mokslinėje ir metodinėje literatūroje turėjo įtakos rengiant naująjį Baudžiamojo proceso kodeksą.

Naujajame Lietuvos baudžiamojo proceso kodekse, kuris įsigaliojo 2003 m. gegužės 1 d., jau kalbama ne tik apie įvykio vietos apžiūrą (BPK 207 str.), bet ir apie įvairių objektų, taip pat ir įvykio vietos, tyrimą (BPK 205 str.).

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentare rašoma „Objektų tyrimas atliekamas tais atvejais, kada reikšmingų tyrimui aplinkybių nustatymas susijęs su specialios kriminalistinės ar kitokios technikos panaudojimu ir specialių metodikų taikymu. Kai reikšmingas tyrimui aplinkybes galima nustatyti paprastu objektų buvimo vietos, jų padėties ar būklės konstatavimu ir tam nereikia naudoti specialios technikos ar specialių tyrimų metodikų, atliekama apžiūra, numatyta BPK 207 str., o ne objektų tyrimas“ [7, p. 552].

Naujos koncepcijos įgyvendinimui sudarytos teorinės ir teisinės prielaidos, bet įvykio vietos **tyrimas** svarbus aiškinant ir tiriant nusikaltimus taps tik tada, kai bus pašalinti ir kiti neigiamai veikiantys įvykio vietos apžiūrų ir tyrimų praktiką veiksniai.

Per pirmuosius dvejus metus įvedus naują procesinį veiksmažodį praktikams kilo nemažai teisinio, metodinio, organizacinio ir kitokio pobūdžio klausimų. Kaip ir kiekviena naujovė, įvykio vietos tyrimas iš pradžių nebuvo suprastas ir buvo daugiau ar mažiau kritikuojamas. Neretai ši kritika buvo pagrįsta, nes atitinkamos institucijos neatliko būtinų metodinių organizacinių ir aiškinamųjų veiksmažodžių, nebuvo apmokyti darbuotojai, nebuvo parengtos atitinkamo lygio metodinės rekomendacijos. Dėl šių priežasčių ir neturint aiškios teisinės reglamentacijos įvykio vietos tyrimas, kaip savarankiškas procesinis veiksmas, nebuvo atliekamas. Bet tai negalėjo ilgai tęstis. Raginimai ir kitokio pobūdžio priemonės paskatino ir tyrėjus, ir specialistus kriminalistus lanksčiau taikyti BPK 205 str. nuostatas. Tam tikrais atvejais vietoj tradicinės apžiūros buvo atliekamas „įvykio vietos tyrimas“, nors iš tikrųjų tiriamųjų elementų jį atliekant praktiškai nebūdavo. 2004 m. kriminalistinių tyrimų tarnybos specialistai ataskaitose rašė apie daugiau kaip 3000 tyrimų, kuriuos jie atliko įvykio vietose. Bet tai dažniausiai buvo nesudėtingi objektų tyrimai, kurių rezultatus įrašydavo į įvykio vietos apžiūros protokolą. Tai buvo tie patys atskirų objektų tyrimai, kuriuos galėjo atlikti specialistai ir pagal senąjį BPK. Dalis šitų tyrimų galėjo būti fiksuojama kaip kvalifikuota apžiūra.

Mūsų manymu, čia vėl pasireiškė švytuoklės principas. Įvykio vietos tyrimas, kaip aukščiausia įvykio vietos apžiūros forma neturėtų būti per dažnai taikomas.

Mūsų įvykio vietos tyrimo koncepcijoje yra pabrėžiama, kad įvykio vietoje gali būti atliekami trijų lygių tyrimai:

- atskiro įvykio vietos elemento tyrimas;
- lokalinės įvykio vietos struktūros tyrimas;
- įvykio vietos situacijos tyrimas.

Atskiro įvykio vietos elemento, arba lokalinės įvykio vietos struktūros, tyrimas gali būti atliekamas kaip savarankiškas veiksmas arba kaip įvykio vietos apžiūros autonominis (tiriamasis) elementas. Bet jau įvykio vietos situacijos tyrimas gali būti realizuojamas tik kaip savarankiškas proceso veiksmas ir neturi pakeisti apžiūros. Jis turi būti atliekamas tik išimtiniais atvejais, tiriant sunkius rezonansinius nusikaltimus. Įvykio vietos tyrimas atliekamas tik tada, kai būtina ekspertiniais (tiriamaisiais) metodais ir priemonėmis operatyviai ištirti tam tikrus objektus kartu su jų aplinka, siekiant nedelsiant gauti svarbios informacijos nusikaltėlio paieškai bei nusikaltimo aplinkybėms nustatyti.

Preliminari specialistų kriminalistų nuomonės įvykio vietos tyrimo klausimais analizė rodo, kad šie pareigūnai dažniausiai įvykio vietos tyrimą supranta kaip kvalifikuotą apžiūrą.

Mūsų manymu, atlikti įvykio vietos tyrimą turi būti rengiami labiausiai patyrę specialistai kriminalistai, turintys ne mažesnę kaip penkerių metų darbo stažą ir turintys teisę atlikti bent dviejų rūšių objektų tyrimą. Tai dažniausiai turėtų būti leidimai daryti daktiloskopinius ir trasologinius tyrimus.

Jei būtina, atliekant įvykio vietos tyrimą gali dalyvauti ir kiti specialistai, bet tokio tyrimo organizatorius turi būti „bendrosios praktikos“ specialistas kriminalistas.

Manome, kad Lietuvoje turi būti sudarytas specialistų kriminalistų, kurie galėtų savarankiškai tirti arba organizuoti įvykio vietos tyrimą, sąrašas (analogiškas Lietuvos teismo ekspertų sąrašui). Šie specialistai turi išklausyti specialius kursus ir išlaikyti atitinkamus egzaminus. Tai turi būti aukščiausios kvalifikacijos specialistai.

Būtina parengti metodinį pagrindą įvykio vietos tyrimo praktikai užtikrinti. Tai turėtų būti bendrojo pobūdžio metodiniai leidiniai, kuriuose būtų nagrinėjami ir teoriniai įvykio vietos tyrimo pagrindai, ir atskirų nusikaltimų rūšių praktinės įvykio vietos tyrimo rekomendacijos.

Manome, kad Policijos departamentas galėtų inicijuoti arba sudaryti darbo grupę įvykio vietos tyrimo problemoms analizuoti. Šita grupė turėtų atlikti ne tik praktikos analizę įvykio vietos tyrimo klausimais, ne tik nustatyti realius tokių tyrimų poreikius, bet ir numatyti būtinas įvykio vietos tyrimo organizacines, metodines ir kitas priemones, užtikrinančias įvykio vietos tyrimo atlikimą.

Apibendrinami galime konstatuoti, kad nors parengti naujos įvykio vietos tyrimo koncepcijos bendrieji metodologiniai ir teisiniai procesiniai pagrindai, bet praktika nėra pažengusi į priekį. Būtina atlikti rimtą įvykio vietos apžiūros ir įvykio vietos tyrimo analizę. Tai galėtų būti bendras Policijos de-

partamento ir MRU Kriminalistikos katedros projektas arba Policijos departamento užsakymu tokį tyrimą galėtų atlikti MRU Kriminalistikos katedra, įvertinti susiklosčiusią praktiką, išaiškinti šios veiklos problemas ir trūkumus, numatyti įvykio vietos apžiūros ir įvykio vietos tyrimo tobulinimo tendencijas ir perspektyvas.

Išvados

1930–1950 m. parengta ir įstatymuose įtvirtinta tradicinė įvykio vietos apžiūros koncepcija, daugiausia dėmesio skirianti bendriesiems organizaciniams ir įtvirtinamiesiems šio svarbaus procesinio veiksmo aspektams, laipsniškai pradėjo stabdyti pažangių mokslo ir technikos idėjų ir technologijų taikymą. Pasyvūs įtvirtinamieji įvykio vietos apžiūros metodai netenkino praktikos poreikių. Bandyta diegti į įvykio vietos apžiūros praktiką aktyvius tiramuosius metodus ir technologijas.

1990–1997 m. atlikus įvykio vietos apžiūros teorinių ir taikomųjų aspektų analizę buvo parengti įvykio vietos tyrimo, kaip aukščiausio įvykio vietos apžiūros lygio, metodologiniai pagrindai. 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui įvykio vietos tyrimas buvo įteisintas kaip savarankiškas procesinis veiksmas.

Pirminiai praktikos tyrimai rodo, kad šis veiksmas nėra veiksmingai naudojamas. Tam yra nemažai kliūčių, tarp jų ir organizacinių bei metodinio pobūdžio.

Tikslinga išsamiai, visapusiškai ir kompleksiskai ištirti įvykio vietos tyrimo problemas, nustatyti realius šio veiksmo atlikimo poreikius bei metodologines ir kitas priemones, užtikrinančias veiksmingą šio veiksmo panaudojimą tiriant nusikaltimus.



LITERATŪRA

1. **Kazlauskas M., Kuconis P.** Nauja įrodymų samprata Baudžiamojo proceso kodekso projekte // *Justitia*. 1998. Nr.5.
2. **Malevski H.** Įvykio vietos apžiūra ir įvykio vietos tyrimas: naujas kriminalistinės koncepcijos modelis. Daktaro disertacija. – V., 1997.
3. **Комаринец Б. М.** Участие экспертов криминалистов в проведении следственных действий по особо опасным преступлениям против личности // *Теория и практика судебной экспертизы*. Вып. 1(2). – Москва, 1964.
4. **Грановский Г. Л.** Криминалистическая ситуационная экспертиза места происшествия // *Рефераты научных сообщений на теоретическом семинаре – криминалистических чтениях 21 апреля 1977 г.* Вып.16. – Москва, 1977.
5. **Белкин Р. С.** Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории – к практике. – Москва, 1988.
6. **Malevski H.** Įvykio vietos apžiūra ir įvykio vietos tyrimas: naujas kriminalistinės koncepcijos modelis. Daktaro disertacijos santrauka – V., 1997.
7. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodekso komentaras. – V., 2003.



Development of the Institution of the Crime Scene Investigation: Backgrounds of the Emergence, Implementation Issues and Improvement Perspectives

Prof. Dr. Hendryk Malevski
Mykolas Romeris University

Keywords: *crime scene observation, crime scene examination, specialist, forensic examination, method.*

SUMMARY

The research analyses the upraise reasons and grounds of new institute of the Penal Code of Lithuania – „investigation of crime scene“.

Crime scene examination as one of the most important procedural actions of crime investigation always was in a view of scientists and practitioners. Specialists of criminalistic and penal procedure paid a lot of attention for this action. There was noticed after some time that traditional conception of a crime scene examination doesn't fit demands of practice and blocks the implement of modern scientific and technical ideas and technologies in the crime investigation processes.

The attitudes of old conceptions, consolidated in the old Penal code, accented the common organizational and fixative aspects of crime scene examination. Meanwhile the demands of practice required to start implementation of the modern instrumental methods and technologies on crime scene. Such the modern methods and technologies let quickly and trustfully to receive information and investigate it, create beneficent circumstances for establishment of circumstances of crime, to use information in crime investigation with expedition.

Methodological grounds of crime scene investigation conception were created already in 1997, and in 2003, then the new Penal Code started to be in force, legal base for implementation of such new methodises in practice up started. We should indicate, that because of existing organisational and others problems this procedural action isn't effectively used during crime investigation.

The main idea of our supposed conception is that in present situation crime scene investigation could be of three levels:

- investigation of separate crime scene element;*
- investigation of local crime scene structure;*
- investigation of crime scene situation.*

